

М. М. ЗАБРОЦЬКИЙ, канд. пед. наук, проф.
(Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЧИТЕЛЯ ЗОНИ РАДІОЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 11, с. 177–179

Викладено результати дослідження труднощів, з якими стикаються учні зони радіоекологічного контролю у спілкуванні з учителями. Серед виокремлених груп труднощів найбільшу увагу викликала група соціально-перцептивних особливостей спілкування. Проведений аналіз дав змогу створити соціально-психологічний портрет учителя, який є джерелом труднощів у професійному спілкуванні.

Мета дослідження полягала у вивченні труднощів, з якими стикаються учні зони радіоекологічного контролю у спілкуванні з учителями. Дослідженням було охоплено 386 старшокласників, яким було запропоновано висловити свою думку щодо того, якою мірою ті чи інші соціально-психологічні характеристики заважають їм у спілкуванні з учителями.

Для збирання інформації використовувався опитувальник “Соціально-психологічні характеристики суб'єкта спілкування” [3]. Попередньо респондентів ознайомили з інструкцією такого змісту: “Оцініть, якою мірою перелічені далі характеристики спілкування заважають Вам у спілкуванні з учителем? Оцінку здійснюйте за такою схемою: “дуже сильно заважають” — 5 балів, “сильно заважають” — 4, “середньо заважають” — 3, “слабо заважають” — 2, “не заважають” — 1, “не знаю” — 0 балів”.

Виокремлені соціально-психологічні характеристики поділяються на п'ять груп: експресивно-мовні (ЕМО) особливості; соціально-перцептивні (СПО) особливості; ставлення-звернення (СЗ) партнерів один до одного; уміння організувати взаємодію (ОВ); вплив на спілкування таких факторів, як інтенсивність спілкування, кількість партнерів, наявність свідків, вік, стать, статус (ЗСО).

Обробка результатів полягала у знаходженні ваги кожної групи труднощів як середнього арифметичного балів усіх характеристик, що утворюють відповідну групу. Бал для кожної характеристики розраховувався за формулою

$$N = (5a + 4b + 3c + 2d + 1e) / A,$$

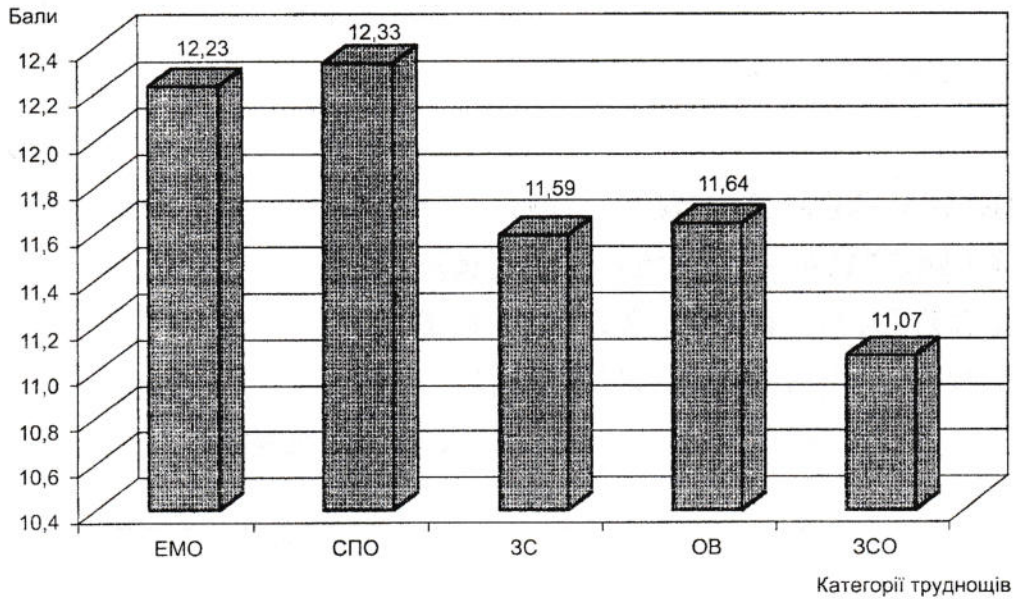
де N — бал відповідної характеристики; a, b, c, d, e — кількість старшокласників, які оцінили певну характеристику балом відповідно 5, 4, 3, 2, 1; A — загальна кількість респондентів.

Отримані показники переводили у двадцятибальну шкалу. Коефіцієнт переведення для груп 1–4 становив 0,27, для групи 5 — 0,53.

Результати наочніше подати графічно. На діаграмі наведено отриманий профіль соціально-психологічних труднощів спілкування з учителями.

Серед виокремлених груп труднощів найбільшу вагу (12,33 бала) має група соціально-перцептивних особливостей спілкування. Найбільші проблеми пов'язані зі схильністю вчителя робити висновок про учня на основі зовнішніх ознак (4,4 бала), прагненням зараховувати людей до певного типу (4,08), невмінням поставити себе на місце учня (3,88), помилковим оцінюванням почуттів і настрою учня (3,84), невмінням співвідносити дії та вчинки школярів з їхніми особистісними якостями (3,68), проявами “ефекту ореолу”, оцінюванням учнів на основі уявлень,

що склалися про них у оточенні (3,44), невмінням “читати” по виразу обличчя почуття й наміри іншої людини (3,24), невмінням демонструвати своє розуміння її особливостей (3,24), відсутності проникливості (3,12 бала).

Інші характеристики цієї групи проблем у спілкуванні з учителем, на думку респондентів, не створюють, мало того, вони полегшують таке спілкування. Це стосується насамперед уміння вчителя поставити себе на місце учня (1,72 бала), побачити у ньому його індивідуальні особливості, риси характеру (1,88), точно оцінювати його почуття і настрої (1,96), “читати” останні по виразу обличчя (2,04), демонструвати своє розуміння його особливостей (2,56), проникливість (2,6 бала).

Друге місце (12,71 бала) посіла група емоційно-мовних особливостей. Різні характеристики, що були віднесені до цієї категорії, мали різний внесок у формування загальної ваги групи. Так, найбільше заважають у спілкуванні з учителями, на думку респондентів, часті дотики (кладає руку на плече, постукує по ньому тощо) (3,96 бала), невідповідність виразу обличчя словам (3,8), тривалі паузи у мові (3,6), застигли поза, обличчя (3,52), тиха мова (3,4), систематичне пересування у процесі спілкування (3,32) інтенсивна жестикуляція (3,16), голосна мова (3,16), швидкий темп мовлення (3,16 бала). Певні проблеми пов’язані також з небажанням учителя підтримувати контакт очей (3,08 бала), його млявою, нечіткою жестикуляцією (2,84 бала).

Інші віднесені до цієї групи характеристики, як правило, не є причиною труднощів у спілку-

ванні старшокласників зі своїми педагогами. Так, приємна зовнішність отримала лише 1,68 бала, а її відсутність — 2,2, відповідність виразу обличчя словам — 2,04, прагнення систематично підтримувати зоровий контакт — 2,36 бала.

Несподівано велику вагу (11,64 бала) отримала група вмій, пов’язаних з організацією взаємодії з учнями. На думку старшокласників, максимальні труднощі у спілкуванні з учителем створюють його прагнення нав’язати свою точку зору (4,08 бала), невміння аргументувати свої зауваження, пропозиції (4,0), зосередженість на власних почуттях і думках (3,92), звичка перебивати розмову (3,84), невміння урізноманітнювати словесні форми звертання (3,36), прагнення більше говорити, ніж слухати (3,28) та невміння вийти зі спілкування, вчасно припинити його (3,24 бала). Певні проблеми пов’язані з невмінням учителя виразити своє ставлення за допомогою жестів, міміки, інтонації (2,84 бала), прагненням займати у спілкуванні позицію лідера (2,76 бала).

Разом з тим інші характеристики цієї групи, на думку респондентів, полегшують спілкування з учителем. Це стосується насамперед його вмій слухати, вести діалог (1,4 бала), пояснювати, аргументувати свої пропозиції, зауваження (1,72), урізноманітнювати мовні форми звертання до іншої людини (2,04), вчасно вийти зі спілкування, припинити його з огляду на ситуацію та емоційний стан іншої людини (2,12), прийняти її точку зору (2,2), прагнення менше говорити самому, а більше слухати інших (2,32 бала).

Передостаннє місце (11,59 бала) посіла група педагогічних вмій, пов’язаних із здійсненням

ставлень-звернень до учнів. Найбільші проблеми створює зарозуміле ставлення вчителя до учнів (4,28 бала), його неприязність (4,04), підозрілість (3,96), байдужість (3,84), владність, прагнення керувати (3,56), страх виявитися смішним в очах інших (3,2), прагнення займати у спілкуванні підлеглу позицію (3,12). У деяких старшокласників певні труднощі пов'язані з вимогливим ставленням вчителя (2,96), його надмірною довірливістю (2,52 бала).

Інші характеристики цієї групи, навпаки, полегшують спілкування з учителями. Так, шанобливе ставлення вчителя до учнів отримало 1,68 бала, його доброзичливість — 1,72, зацікавленість — 1,88, прагнення справляти на учнів приємне враження — 1,92, дружнє ставлення до них — 2,08, вміння виразити своє ставлення за допомогою жестів, міміки, інтонацій — 2,16 бала.

Останнє місце (11,07 бала) отримала група, що об'єднує такі фактори, як інтенсивність спілкування, кількість партнерів, наявність свідків, вік, стать, статус. Так, максимальні проблеми у спілкуванні з учителем, на думку респондентів, створює тривале спілкування з однією і тією ж особою (3,48 бала) і присутність при спілкуванні сторонніх людей (3,36). Певні труднощі в окремих респондентів пов'язані із самопочуттям учителя, його настроєм, готовністю до спілкування (2,88), великими часовими перервами у спілкуванні (2,64) та спілкуванням із групою осіб одночасно (2,52 бала).

Інші характеристики — статеві відмінності (1,72 бала), вікові відмінності (1,92), посада (2,36 бала) — як правило, не є джерелом труднощів у спілкуванні з учителем.

Проведений аналіз дає змогу окреслити психологічний портрет учителя, який є джерелом

труднощів у професійному спілкуванні (відібрані лише ті соціально-психологічні характеристики, вага яких становила 3,5 бала і більше). Насамперед йому притаманні схильність робити висновок про учнів на основі зовнішніх ознак (4,4 бала), зарозуміле ставлення до них (4,28), прагнення зараховувати їх до певного типу (4,08) і нав'язувати їм свою точку зору (4,08), неприязне ставлення до них (4,04), невміння аргументувати свої зауваження, пропозиції (4,0). Певні проблеми пов'язані з його підозрілістю до учнів (3,96), частими дотиками (кладає руку на плече, постукує по ньому тощо) (3,96), зосередженістю на власних почуттях і думках (3,92), невмінням поставити себе на місце учнів (3,88), помилковим оцінюванням їх почуттів і настрою (3,84), байдужістю до них (3,84), звичкою перебивати розмову (3,84), невідповідністю виразу обличчя словам (3,8), невмінням співвідносити дії та вчинки учнів з особистісними якостями (3,68), тривалими паузами (3,6), владністю, прагненням керувати (3,56), застиглими позою та обличчям (3,52 бала).

Література

1. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком. — М.: Изд-во МГУ, 1982. — 200 с.
2. Заброцький М. М., Максименко С. Д. Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування. — К.; Житомир: Волинь, 2000. — 32 с.
3. Лабунская В. А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание. — Ростов н/Д: Феникс, 1999. — 608 с.
4. Майерс Д. Социальная психология: Пер. с англ. — СПб.: Питер, 1996. — 684 с.